

A családi gazdaságok iskolások számára nyújtható szociális farm funkciói

The suitable social farm functions of family farms for schoolchildren

Absztrakt

Magyarországon a szociális farmok elenyésző számban vannak jelen, jogi környezetük szabályozatlan. A nemzetközileg megfogalmazott célcsoportok közül a gyermekek oktatási, környezettudatossági fejlesztése jelenleg a hazai szociális farmok esetében nem prioritás, ugyanakkor ez a szociális farmok legnagyobb célcsoportja. Jelen kutatás azt a célt szolgálja, hogy előkészítsen egy több éves vizsgálatosorozatot, amely magyarországi viszonyok között keresi az oktatási-nevelési célokat is szolgáló szociális farmok szerepének növelését elősegítő fejlődési irányokat. A vizsgálat során egy monori őstermelő diversifikált zöldségnövény, gyümölcs és szőlő termesztő farmján különböző korú gyermekek (jellemzően felső tagozatos iskolai osztályok) számára ismeretterjesztő program került lebonyolításra, egységes kötött forgatókönyv szerint. Ennek során kérdőíves megkérdezéssel felmérésre került a kerti növények és az alapvető kertészeti eszközök ismeretének szintje. A foglalkozás során külső szemlélőként, egy pedagógus végzettségű szakember megfigyelte a gyermekeket, kiemelten figyelve a foglalkozás hangulatát, a csoportdinamikát, a bevonódás mértékét. Ehhez egyrészt az őstermelők családi gazdaságait (továbbiakban ÓCSG) és az őstermelői gazdaságokat vizsgálja a tanulmány abból a szempontból, hogy alkalmasak-e részben vagy egészében szociális farm funkciókat ellátni, másrészt pedig a diákok agrárismereteit, a rövid ellátási láncokkal kapcsolatos tudásukat, és az agrárpályaválasztási orientációjukat elemzi, értékeli.

Kulcsszavak: szociális farm, családi gazdaság, agrároktatás, környezeti nevelés

Abstract

Nowadays, social farms are not significant segments in Hungary and their legal environment is not regulated either. Among the internationally delimited target groups, the development of education and environmental awareness of children's is not a priority for the Hungarian social farms currently, however, this is the largest target group of social farming. The aim of the present research is to prepare a series of multi-year studies examining family and primary farming holdings for their ability to perform some or all of their social farm functions, as well as the students' agricultural knowledge about short supply chains, and assess their agricultural career orientation. In the course of the study, an educational programme for children of different ages (typically upper secondary school classes) was carried out according to a standardised, bound scenario on a diversified vegetable, fruit and grape growing farm of a Monor farmer. This involved a questionnaire survey to assess the level of knowledge of horticultural plants and basic horticultural tools. During the session, a professional with a teaching qualification observed the children as an external observer, paying particular attention to the atmosphere, group dynamics and level of involvement. To this

end, it analyses and evaluates both the family farms of smallholders (hereinafter referred to as “family farms”) and smallholders’ farms in terms of their suitability to perform partially or fully social farm functions, and the students’ agricultural knowledge, their knowledge of short supply chains and their orientation towards agricultural careers.

Keywords: social farm, family farm, agricultural education, environmental education

JEL kód: Q26

BEVEZETÉS

A szociális farmgazdálkodás Magyarországon egy újszerű, innovatív megközelítése az agrárgazdálkodásnak. Ez a tevékenység a hagyományos mezőgazdasági funkciók és alapelvek mentén működő, speciális igényeket kielégítő gazdálkodási forma, ahol a gyermekek, idősek, hátrányos helyzetűek, fogyatékkal élők, stb. számára nyílik lehetőség aktív tevékenységre, tanulásra, munkára, rekreációra. Ezek a gazdaságok így, az agrártevékenység mellett össztársadalmi jóléti szolgáltatást is nyújtanak, amellyel a helyi közösségen belül is nő az elismertsége az adott gazdaságnak és a mezőgazdaságnak is. Az elmúlt évtizedekben a szociális farmgazdálkodás jelentős változásokon, evolúción ment át Európában, azonban egy-egy ország hozzáállása ehhez a modellhez, illetve a kialakított koncepció rendkívül eltérő (Bazsik, 2021). A szociális farmgazdálkodásnak számos megközelítése létezik, azonban az ERASMUS+ program keretében megalkotott „Szociális farm képzés a felsőoktatásban” (Social Farming in Higher Education - SoFarEDU) könyv szerzői az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2012-es véleményében szereplő definíciót tekintik elfogadottnak (Augsten et al., 2020). Ez a meghatározás a következő (EESC, 2012, 44): „A szociális mezőgazdaság innovatív megközelítés, amely két koncepciót kapcsol össze: egyrészt a többfunkciós mezőgazdaságot, másrészt a helyi szintű szociális szolgáltatásokat, illetve az egészségügyi ellátást. A mezőgazdasági termelés keretében hozzájárul a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek jólétéhez és társadalmi integrációjához.”

A szociális farmgazdálkodás két fő elemében mindenhol azonos:

- a tevékenységekre mezőgazdasági üzemben vagy kertészetben kerül sor,
- sajátos szükségletekkel rendelkező személyek számára biztosít eseti, vagy állandó lehetőséget oktatásra, rekreációra, munkára, rehabilitációra.

Hazánkban a szociális farmok rendszere még kiforratlan, számuk alig haladja meg az ötvenet. A bővülés fő akadály a jogi szabályozatlanság. Emellett a hazai farmhálózat elsősorban az egészségügyi és szociális gondoskodást, illetve reintegrációt igénylő csoportok számára nyújt nem aktív terápiás beavatkozásokkal járulékos környezeti terápiás hatású szolgáltatásokat (Augsten et al., 2020). Az intézményi kapacitás azonban egyrészt nem elegendő a hátrányos helyzetű célcsoportok igényeinek kielégítésére, a lehatárolt célcsoportok többségének speciális egészségügyi és gondozói szükségletei nem állnak teljeskörűleg rendelkezésre a potenciálisan szociális farm célra alkalmas gazdaságokban, másrészt viszont a gyermekek, mint a szociális farmok esetén nemzet-

közi szinten említett legnagyobb célcsoport a hazai szolgáltatási körben a saját létszámukhoz képest kevéssé állnak a szociális farmok tevékenységének fókuszában. Mindezek miatt a szociális farm rendszer jelenleg egy nagyon szűk, sokak számára inkább szociális és egészségügyi célokat szolgáló szegmensként jelenik meg (Kajner–Jakubinyi, 2015). Ezek agrár vonatkozásai, a rendszerben rejlő oktatási, környezettudatosság-fejlesztési, agrárutánpótlás-toborzó, rövid ellátási láncokat erősítő, hagyományörző funkciói jelenleg fel sem merülnek.

Tanulmányunk középpontjában a szociális farm funkciók legnagyobb célcsoportjának, vagyis az általános iskolás gyermekeknek a körében végzett pilot kutatási projekt áll. Kutatásunk célja az volt, hogy felmérjük a családi gazdaságok iskolások számára nyújtható szociális farm szolgáltatásainak elvi lehetőségét. A téma aktualitását az adja, hogy a jelenleg funkcionáló iskolakertek a gyermekek környezettudatos szemléletét és agrárium iránti érdeklődését kevésbé erősítik. Feltételezésünk szerint a családi gazdaságok keretei között a gyermekek sokkal inkább életszerű körülmények között ismerkedhetnek meg a közvetlen környezetüket alkotó növénykultúrák fejlődésével és gondozásával. Vizsgálatunkba általános iskolai tanulókat (standardizált kvantitatív kérdőív), pedagógusokat és a foglalkozások potenciális helyszínét biztosító gazdálkodókat (kvalitatív félig strukturált interjúk) vontuk be.

A primer kutatás megalapozásaként áttekintjük a szociális farmok releváns szakirodalmát, majd az empirikus vizsgálatok révén rámutatunk az ismeretátadás gyakorlatban megvalósítható alternatívájára. Tanulmányunk végén szintetizáljuk a szakirodalmi és gyakorlat ismereteinket, amelyek alapján javaslatokat fogalmazunk meg a családi gazdaságok szociális farm funkciókkal történő bővítésére és a témakör kutatásának további potenciális irányaira vonatkozóan.

1. A SZOCIÁLIS FARM RENDSZER ÁTTEKINTÉSE

1.1. A SZOCIÁLIS FARMOK ELVI ALAPJAI

A szociális farmok pszichológiai alapjait néhány tudományos elmélet képezi. Ezek a biofilia, a stresszcsökkentési, és a figyelem-helyreállítási elmélet. A biofilia szerint az ember rendszeresen keresi a kontaktust, és igényli az interakciót a természettel, amely igazolhatóan jó hatással van rá (Wilson, 1984; Kellert–Wilson, 1995). Ulrich stresszcsökkentési elmélete azt mondja ki, hogy a természet pozitív hatása erősebben érvényesül, amikor az egyén stresszes, illetve a természetnek a mentális mellett a fizikai egészségre is hatása van, azaz pozitív érzelmi választ vált ki. (Ulrich, 1983). Kaplan figyelem-helyreállítási elmélete kimondja, hogy a modern embernek erőfeszítéseket kell tennie azért, hogy a fontos dolgokra koncentráljon az érdekesek elterelő hatása helyett. Ezt segítik az optimális (közepes) inger komplexitásukkal a természeti helyek, amelyekben az ember számára fontos dolgok – vadállatok, barlang, víz – evolúciósan, veleszületetten figyelemfelkeltők. Ezekre alapozva lehet irányítani a figyelmet a környezeti éberség/vigilancia irányába, mivel a mentális erőforrások korlátozott rendelkezésre állása miatt szükségessé

vált ennek megújítása, visszaállítása (Kaplan–Kaplan, 1989; Kaplan, 1995). Mindezekon túl, ha az embert magával ragadja a zöld környezet, elérhető a flow (áramlás) élménye, amely jellemzően az élvezetes, belső megelégedést teremtő tevékenységek hatására jön létre. Amennyiben az érintettek örömet élnek meg az adott tevékenység közben, akkor a belső motiváció arra készíti őket, hogy további hasonló élményeket szerezzenek (Csíkszentmihályi, 1997).

A hazai ökoiskolák szellemiségét vizsgáló kutatások más megközelítésben ugyan, de rávilágítanak arra, hogy a célcsoportok elégedettségének elérése szempontjából kiemelten fontos, hogy a kötött keretek ellenére ne egy alá-fölé rendeltségi viszonyban történjék az oktatás, hanem szemléletet alakítson, nyújtson flow élményt, segítse a szociális tanulást, és ezt a szabadban a környezet pozitív hatásaival erősítve tegye (Tóthné et al., 2014). Ehhez kapcsolódva a természeti környezet egészségre gyakorolt pozitív hatását előtérbe helyező tudományos modell a szalutogenetikus megközelítés, aminek fókuszában a természet hatására történő egészségiállapot-javítás áll (Bacsó, 2018). A „terápiás táj” és a „terápiás kertészet” fogalmának bevezetése a táj és a kertészet emberi egészségre gyakorolt jótékony hatásának bemutatását segíti elő (Gesler, 1992; Gonzalez et al., 2010). A szociális farm kereteit kihasználó természeti/környezeti szemléletű oktatás az iskola rendszerű nevelés-oktatás területekhez elvileg jól kapcsolható. A szociális farm optimális esetben, mint együttműködő, egyfajta oktatási szolgáltatást nyújt (Wellensiek–Schiller, 2013). A hazai szociális farmok elenyésző számának következtében azonban e funkció ellátására alternatív lehetőségként merülhet fel a jól működő és megfelelő méretű családi gazdaságok bevonása.

1.2. A KÖRNYEZETI NEVELÉS LEHETŐSÉGEI

Lengyel (2004, 51) megállapítja, hogy „az empirikus felmérések szerint a tudásteremtés és transzfer alapvetően lokális jellemzőktől függ, ezért a tudással kapcsolatos ismeretek térbeli jellemzőinek értelmezése egyre fontosabbá válik a regionális tudomány művelői számára is.”

Az iskolás gyermekek bevonása a szociális farmgazdálkodásba tényleges, lokális tudástranszfer, ami hozzájárulhat az oktatásban egyértelműen érzékelhető azon probléma feloldásához, ami az utóbbi években a természettudományos órák számának csökkenésével kapcsolatban merült fel. Az agrárutánpótlás és a környezeti nevelés szempontjából szomorú tény az is, hogy a 2020 szeptemberében bevezetésre került módosított Nemzeti Alaptanterv már nem tekinti kulcskompetenciának a természettudományos és technikai készségeket (Perlusz, 2020). Az agráriummal és környezeti neveléssel kapcsolatos ismeretek jelenleg mindössze választható tantárgyak és modulok keretében jelennek meg. A szociális farm jellegű gazdaságok látogatása így azt a célt szolgálhatja, hogy az iskolai tanórákon, az osztályteremben elméleti szinten átadott egyre csökkenő információ/tudás, azaz a hallás és olvasás útján megszerzett ismeret tapasztalati úton elmélyüljön. Fontos, hogy gyermekeink olyan tapasztalat útján megszerezhető tudáshoz jussanak, amely által elmélyül az az ismeret, hogy hogyan kerül az asztalra az étel, és tanulni lehet a talajművelésről az ételkészítésről is (Wellensiek–Schiller, 2013).

Az oktatás hatékonyságának növelése érdekében az innovatív módszerek alkalmazása egyre inkább előtérbe kerül, amelynek egyik következménye a fokozódó digitalizáció (Sipos–Bodnár, 2020). Ennek eredményeként viszont még nagyobb szükség van a gyermekek számára biztosított természetközeli élményekre, amelynek a szociális farm jellegű gazdaságok oktatásba történő bevonása egy újabb innovatív eleme lehet (Hartkemeyer et al., 2014). Az agrárium oldaláról ugyanez a tevékenység az érdeklődés felkeltését, a jövő potenciális agrár szakembereinek felkutatását szolgálja, valamint ezzel párhuzamosan a rövid ellátási láncok (REL) fiatal korosztályokkal történő megismertetését is segíti, amely már ebben a korban megalapozhatja a helyi termelés és a helyi termékek iránti pozitív attitűdöket. A családi gazdaságok látogatása során a diákok a gazdálkodóval olyan aktuális témákról beszélhetnek kötetlenül, mint a fenntarthatóság, a környezettudatosság, ökológiai/biogazdálkodás, a klímaváltozás, vagy éppen a kisipari/kézműves módon előállított élelmiszerek előnyei (Augsten et al., 2020). Mindközben a nebulók kézzel fogható, "éleltszagú" tapasztalatokat gyűjthetnek a tanórai körülmények között kevésbé használt érzékszerveiket (tapintás, szaglás, ízlelés) megtornáztatva, és magukat kicsit kipróbálva az agrár munkákban (Wellensiek–Schiller, 2013).

Az alkalmak kiemelt célja, hogy elérje a gyermekek aktív együttműködését és részvételükkel történjék az idény szerint éppen aktuális feladat végrehajtása a vetéstől, a betakarításon át a termékfeldolgozásig. Az általános iskolás korosztály alapvető tulajdonsága, hogy érdeklődik az állatok és növények iránt, nagy bennük a kíváncsiság, és élvezettel fedezik fel az újat (Hartkemeyer et al., 2014). A családi gazdaságok ezeket az igényeket ki tudják elégíteni, számos lehetőséget nyújtanak e témakörben. Tudományosan megállapított tény, hogy az állatok és növények gondozása pozitív hatással van a szociális készségekre, csökkenti a stresszt és a szorongást (Wellensiek–Schiller, 2013). A családi gazdaságok a méretbeli eltérés mellett is, a szociális farmokhoz hasonlóan, jellemzően diverzifikált termelést folytatnak, számos növénykultúra kap helyet egy koncentrált, jól lehatárolt térben. Ez a gazdálkodási szerkezet kulcsfontosságú a környezeti nevelésben és a tudásátadásban.

Az oktatás előkészítő fázisában kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a pedagógiai eszközök és módszerek megfeleljenek az adott csoport, osztály igényeinek. Ismerni kell a szükséges mértékig a tanmenet szerinti témát, hogy ahhoz kapcsolódóan történjék meg a tudástranszfer. Emellett a gyermekek biztonsága érdekében tekintettel kell lenni a pedagógiai jogszabályokra, valamint kiemelt figyelmet kell fordítani a növényegészségügyi, munkavédelmi és egyéb biztonsági szabályokra (Orbán–Szabados, 2017). A képzési terv összeállításakor mindenképpen értékelni kell és figyelembe kell venni a gyerekek életkorát, számát, a zártkert adta lehetőségeket, az oktatás intenzitását (Kajner–Jakubinyi, 2015).

A gyermekek gondozási és terápiás igénye lényegesen alacsonyabb, mint más célcsoportoké. Ez segítheti, megkönnyítheti a becsatlakozni szándékozó gazdálkodók és szervezetek kezdeti lépéseit, mivel a terápiás jellegű feladatok, az akadálymentesítés, a gazdák érzékenyítése e kör esetében könnyebben megvalósítható feladat. Ez az alakulóban levő szociális farm rendszer számára is előnyös, hisz megfelelő méretű piacot biztosít számukra úgy, hogy eközben a terápiás farmoknál kevésbé speciális szolgáltatási palettát kell biztosítani. A szociális farm szakterülete a gyermekek célcsoportja nélkül

annyira kicsi, hogy sem a támogatáspolitikai, sem a tudományos körök érdeklődésének fókuszába így hosszútávon nem kerülhet.

A gyermekek mint elsődleges célcsoport bevonása a szociális farm szolgáltatásba más tényekkel is indokolható. Az Iskolakert-hálózat nem terjed ki minden iskolát és/vagy óvodát üzemeltető településre és várhatóan nem is fog kiterjedni, az iskolakert hálózathoz alig több, mint 200 kert csatlakozott. Egy 2018-as felmérés alapján ugyan 1 118 iskolakertről szolgáltatott adatot, amelyből 528 tankerületi fenntartású (Halbritter, 2018), azonban, hogy ezek közül mennyi az „üzemszerűen” működő, gyermekek aktív közreműködésével gondozott kert, kérdéses (Ormos, 1967). Emellett az iskolakertek állapotára, és a működésre vonatkozó aktuálisnak tekinthető információ jelenleg nem áll rendelkezésre, ezért e témakör külön kutatást tesz indokolttá.

Le kell szögezni, hogy a 4–18 éves korcsoport esetében a természetközpontú oktatási, a környezeti nevelési, és az élményközpontú tudásátadási funkcióval bíró hagyományos tanórai kereteken túlnyúló szolgáltatások a jelenlegi oktatási rendszerben nem érhetők el megfelelő mértékben (Doba, 2011). Erre a hiányra adhat adekvát választ a Szociális farm, illetve a szociális farm funkciókat felvállaló, de ma még nem ilyen személttel működő ÖCSG, és őstermelői gazdaság.

Az is indokolja a szociális farm jellegű szolgáltatások létjogosultságát, hogy a gyermekekkel gondozott iskolakertek fejlesztése, üzemeltetése objektív módon belátható, hogy kiemelt terhet ró az azt vállaló pedagógusokra úgy, hogy eközben számos alapvető kérdés nem megoldott. Többek között a tevékenységgel kapcsolatos agrár vonatkozású kockázatértékelés és ezzel kapcsolatos tudományos kutatás sem ismert. Problémát okoz továbbá a megtermelt áru értékesítésének vagy helybeni elfogyasztásának jogi és egészségügyi kerete, a felmerülő növényvédelmi munkálatok elvégzéséhez kapcsolódó szabályok betarthatósága, a kártevők és kórokozók megjelenése esetére vonatkozó feladatok ellátása, ugyanúgy, mint a pedagógusok által elvégzett nem pedagógiai jellegű munka díjazása, vagy az iskolakertben ténylegesen ledolgozott munkaidő elszámolása. Az ebben a formában biztosítható környezeti nevelés agrár tekintetben vett szakmaiságát tekintve így szűk keretek között mozog. Az e bekezdés keretében taglalt kérdések tudományos kutatásokkal sincsenek lefedve, gyakorlatilag a hazai keretek között nem történt ebben a kérdésben releváns vizsgálat. Ezzel szemben a kis és közepes méretű családi gazdaságok, a gyermekekkel gondozott iskolakertek kapcsán felmerülő megoldatlan kérdések túlnyomó többségére e gazdálkodói forma keretei között adekvát választ képesek nyújtani. A mezőgazdasági, a környezetvédelmi és a vonatkozó egészségügyi óvintézkedések betartása és betartatása a megfelelő szakmai előképzettségek birtokában ez esetben garantált.

A feladat felvállalása e gazdálkodóknak érdekében állhat, mivel jelenleg alacsony jövedelemtermelő képességük miatt nem, vagy csak nehézségek árán tudnak a gazdálkodásból megélni. Esetükben egy-egy kiegészítő tevékenységként végezhető társadalmi (szociális) farm feladat további pótlólagos jövedelemforrást jelenhet, amellyel a jövedelem növekedés által az életminőségük is növekszik, illetve a gyermekeken keresztül a szülőkhöz eljutva újabb fogyasztókat szerezhetnek. E témakört a jelen felvetés szintjénél mélyebben külön kutatás keretében érdemes elemezni.

A jelenleg hiányzó ismeretet, közösségiélményt és rekreációt nyújtó gyermekközpontú agrárszemléletű gazdálkodói terek hiánya szembeötlő. Ezeket az igényeket részben, vagy egészben kielégítheti egy-egy őstermelői gazdaság, vagy ÖCSG, ahol aktív gazdálkodás folyik. Hipotézisünk szerint a social farming funkciót képes lehet pótolni és/vagy teljeskörűleg átvenni egy-egy zártkert vagy családi gazdaság. A kutatásunk pilot program jelleggel arra irányul, hogy – egy konkrét őstermelő által fenntartott zártkertben – néhány (20–25 fős) általános iskolás korú csoport részvételével megvizsgáljuk, hogy megvalósíthatók-e a social farm rendszer céljai ebben a közegben, külső forrás bevonása nélkül, részben társadalmi munkában, részben az oktatási rendszer adta lehetőségek keretei között.

2. OKTATÁSI CÉLÚ SZOCIÁLIS FARM KIALAKÍTÁSÁNAK PILOT VIZSGÁLATA

2.1. MÓDSZERTAN

A kutatás egy hároméves időtartamú vizsgálatorozat előkészítő munkája, amely megfelelő kutatómódszertani tapasztalatok összegyűjtése esetén kijelölheti a főbb kutatási irányokat jelen tanulmány első szerzőjének PhD kutatómunkájához. Jelen kutatás alapján hajthatók végre a jövőben azok a finomhangolások, amelyekkel pontosítani lehet a kutatási kérdéseket, majd operacionalizálni a további feladatokat. A program felső tagozatos diákokra optimalizáltan került összeállításra. A longitudinális kutatás során terv szerint a diákok évi 1–2 alkalommal szociális farm jellegű keretek között kapnak oktatási, ismeretterjesztő jellegű információkat, illetve felméri az ismeretanyagukat és attitűdjüket a szociális farmhoz, az agrárgazdálkodáshoz tartozó kérdésekben. Ez idő alatt célszerű vizsgálni a természethez való viszonyulást, a növényismereti készségeiket, az agrárpálya iránti érdeklődésüket, a REL-ekkel kapcsolatos ismereteiket is. A keresztmetszeti vizsgálatok 500–1 000 fő közötti létszámot igényelnek, a tartamvizsgálatokat megközelítőleg 100 fővel érdemes végig vinni.

A jelen tanulmányunk alapját képező, azonban a kutatási projekt egésze szempontjából előkészítő kérdőíves vizsgálatot 2021 nyarán 92 fő általános iskolai diák körében hajtottuk végre. A kutatás során a pedagógusok kvalitatív megkérdezésével került feltárássra az általánosiskolás-korú gyermekek farmlátogatásának lehetősége. A válaszokat egy megbízott igazgató-helyettes, és három szaktanár közvetlenül adta, illetve az igazgató-helyettes segítségével további információt nyújtottak a szakos tanárok, akik véleményeik mellett javaslatokat is megfogalmaztak, így 4 fő pedagógus közvetlen mélyinterjú, és további 6 fő áttételes interjúztatása történt meg.

A gazdálkodói oldal megkérdezésére is sor került: 5 fő termelő (3 fő őstermelő, 1 ÖCSG és 1 fő vállalkozó) megkérdezése szintén lezajlott, amelynek az elsődleges célja a szociálisfarm-tevékenység iránti nyitottság, az esetleges anyagi, technikai elvárások, problémák feltérképezése volt.

A pilot kutatás terepen zajlott, Monoron a Forrásszőlő 3 400 m²-es zárt kertjében, amelynek fő profilja a szőlőtermesztés. Az ingatlan víz, villany közművel ellátott,

16 m² terasz, 8 m² gazdasági, 12 m² lakóhelyiség van. A gazdálkodás kézi erővel és motoros kisgépekkel zajlik. Az ingatlan növénykultúrája diverzifikált: 9 fűszernövény, 19 zöldségnövény, 10 gyümölcs található meg a területen. Ez a sokszínűség biztosítja, hogy tavasztól késő őszig folyamatosan legyen látnivaló és felmerüljön valamilyen mezőgazdasági tevékenység igénye. Az ingatlanon a Monori Ady Úti Általános Iskola 6. osztályos tanulói két külön csoportban június 10-én, összesen 46 fővel voltak jelen. 2021. június 24-én vegyes, 1–8. osztályos 29 fős táborig csoport, majd július 5-én egy hasonló összetételű 17 fős cserkészcsoporthoz vett részt háromórás foglalkozáson, így mindösszesen 92 gyermek bevonásával zajlott a kutatás. A bemeneti értékeket 30 pontos kérdőívvel vizsgáltuk: hat egyszerű választásos kérdés a demográfiai, lakóhelyi, környezeti kérdésekre terjedt ki, 18 szöveges választásos kérdés növényfelismerést, további hat kérdés pedig eszközfelismerést célzott. A növények esetében kettő duplán került be, ez a hagyma és a borsó, mivel őszi és tavaszi vetésű növény is volt, így az egyes fenofázisokban történő felismerést érintőleg is lehetett vizsgálni. A kérdőívre felkerült növények a következők: hagyma két fenofázisban, zöldborsó két fenofázisban, eper, sóska, spenót, karalábé palánta, paprika, saláta, burgonya, kakukkfű, levendula, zsálya, bazsalikom, rozmarin, paradicsom.

A kérdések helyes válaszait ezek után egy feldolgozó beszélgetés során megtárgyaltuk a tanulókkal. A pályaorientációs, és a REL-re vonatkozó kérdéseket kiscsoportos (5–10 fős) megbeszélések során vitattuk meg. Terveztünk a bementivel megegyező tartalmú visszakerdezést is a programok végére, de az előzetesen kalkulált időkeret kevés volt, így ez minden esetben elmaradt. Felületes áttekintő képet a kimeneti tudástöbbletről a növények esetében teszt jellegű kérdésekkel kézfeltartásos szavazással kaptunk, de ez a bemeneti vizsgáltól való markáns módszertani eltérés miatt nem tekinthető megalapozott, tudományos információnak, viszont ennek ellenére a további kutatás irányát, technikáját tekintve mégis hordoz magában információt, így érintőleg megemlítésre kerül a vonatkozó tartalmi fejezetben.

A kutatási célok között szerepelt, hogy:

- a növényismeret kismértékben nőjön,
- a boldogság- és elégedettségérzet tapasztalható legyen,
- felkeltsük az érdeklődést a mezőgazdasági környezet iránt,
- a környezeti szemlélet javuljon,
- a tevékenység segítse a pályaorientációt.

A következő hipotézisek rögzítése történt meg:

- Az általános agárismeret alacsony szintű.
- A gyermekek növényismerete a hipermarketek forgalmazásában levő növények esetében jobb, az ott meg nem találhatóknál.
- A falusi gyermekek jobban ismerik a kultúrnövényeket, mint a városiak.
- Az agrárszakmai képzésekben történő részvételi szándék alacsony, ennek oka az ismerethiány.
- A REL-ekkel kapcsolatosan nincs a diákoknak ismerete, a helyi termékek előnyeit nem ismerik.

2.2. A MÉLYINTERJÚK EREDMÉNYEI

A négy fő pedagógussal (megbízott igazgatóhelyettes – 1 fő, szaktanár – 3 fő) folytatott mélyinterjúk során körvonalazódott, hogy az iskolák alapvetően érdeklődők és nyitottak a hasonló lehetőségek iránt, azonban anyagi forrásaik ennek finanszírozására nincsenek, az oktatások lebonyolítására csak bizonyos szabályozott keretek között kerülhet sor, így témnapok, osztálykirándulások, pályorientációs napok és „erdei iskola” jellegű tábori programok formájában. Az általános órakeret terhére történő képzéseknek komoly korlátja, hogy a biológia, természetismeret oktatása egyre kisebb óraszámban zajlik, a technika tantárgy óraszámja is extrém módon lecsökkent (sőt helyenként megszűnt), a szakkörök is minimális mértékben folynak. A tevékenység során a szakképzett pedagógus jelenléte, felügyelete szükséges, azt az oktatási szabályozók kötelezővé teszik, így a program szervezésénél erre is tekintettel kell lenni. A farmlátogatások szervezett lebonyolítását leghatékonyabban az segíti, ha a gazdálkodó felajánlja annak lehetőségét az iskolaigazgatók felé, majd velük egyeztetve kampányszerűen osztályonként kerül sor azok megvalósítására.

A gazdálkodókkal (5 fő) történt mélyinterjúk alapján van nyitottság a gyermekek fogadására, oktatására, azonban egyes esetekben korlátos a gazdaságok kapacitása, a telephely infrastrukturális ellátottsága (ivóvíz, WC, közösségi helyiség). A gazdák a pedagógiai és agrárszakmai vélt vagy valós hiányosságaik miatt kissé tartanak az első találkozásoktól, a helyi készségeket, technológiát esetenként korszerűtlennek, elavultnak tartják, ezért kétségeik vannak azzal kapcsolatban, hogy oktatási céllal ezek megoszthatók-e.

Mindkét fél erősen hangsúlyozta a finanszírozás kérdését. A pedagógusok az iskola és a diákok számára az ingyenesség fontosságát emelték ki. A termelők pedig a rendszeres, évi néhány bemutatonál több esemény esetében a kieső munkaidőnek, valamint a tevékenységek anyagszükségletének finanszírozását tartják elkerülhetetlennek.

Az oktatások tehát jelenleg ingyenes „társadalmi közszolgáltatásként” eseti jelleggel valósulhatnak meg, a hosszútávú folyamatos, rendszeres működéshez a tevékenység anyagi támogatása szükséges úgy, hogy a diákok számára ingyenes, a pedagógus esetleges többletmunkáját honoráló, és a gazdálkodó felmerülő költségeit kieső idejét finanszírozó támogatási forma legyen biztosított. Az oktatási célról elmondható, hogy az adott készségek mentén elsődleges cél a természetvédelem, a fenntarthatóság, a környezet-tudatosság és az élményközpontúság biztosítása lehet. A képzés pedig a kötött iskolai keretek figyelembevételével alakítható ki.

2.3. GYERMEKEK KÖRÉBEN KÉSZÜLT KÉRDŐÍVES KUTATÁS EREDMÉNYEI

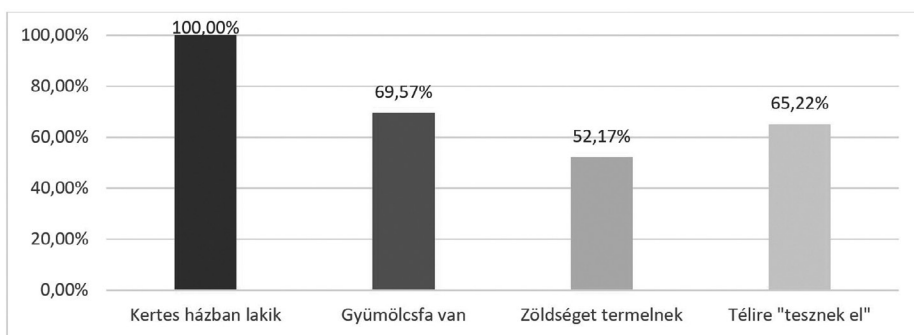
A kutatásban résztvevő 92 gyermek 56,52%-a fiú 43,48%-a lány. Faluban lakik a válaszadók 17,39%-a, 82,61%-uk pedig város lakó. A feltett 24 ismereti kérdésre a fiúgyermekek 42,5%-a, a lányok 52,88%-a válaszolt helyesen, azaz a vizsgált csoportban a lányok növényismerete magasabb szintű, mint a fiúké, 10 százalékponttal maga-

sabb a helyes válaszaik aránya, de így is alig haladja meg az 50%-os mértéket. Összeségében a helyes válaszok aránya 48,37% volt.

Az adatok egy vidéki kisvárosi iskola diákjainak a tudását mutatják, de a nagymintás kutatás során érdemes lenne majd falusi, és nagyvárosi iskola diákjaival tovább bővíteni a vizsgálatot azért, hogy megállapíthassuk, hogy a településtípus milyen mértékben van hatással az ismeretekre. A válaszadók mindegyike kertesházban lakik, a nagymintás kutatás esetén szükséges a halmaz bővítése a tömbházakban és lakótelepeken élő gyermekekkel is. Annak ellenére viszont, hogy az összes gyermek kertesházban él, meglepő tény, hogy csak megközelítőleg 70%-uknak van otthon gyümölcsfájuk, és csak kicsivel több, mint 50% otthonában termelnek zöldséget. A családok 65%-a tesz el télire, vagy befőzve, vagy mélyhűtve zöldséget, gyümölcsöt (1. ábra).

1. ábra: A mezőgazdasági ismereteket pozitívan befolyásoló tényezők jelenléte, %, n = 92 fő

Figure 1 Presence of factors positively influencing agricultural knowledge, %, n = 92

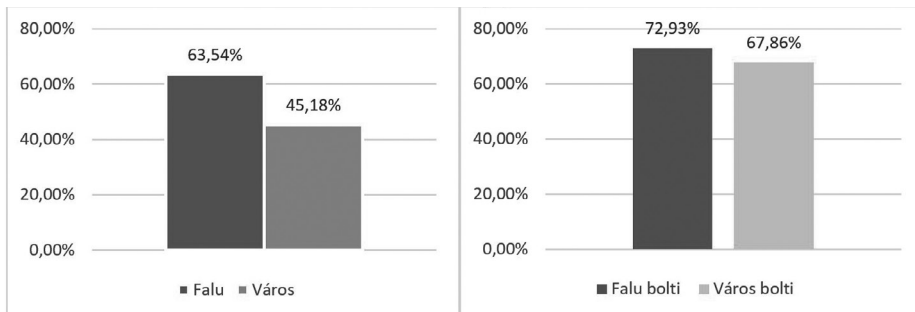
Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves kutatás alapján

A válaszok összesített eredménye alapján kijelenthető, hogy az általános agrárismeret alacsony, a növények és eszközök együttes felismerési aránya 48,37%. Szintén megalapozott az adatok alapján, hogy a falusi gyermekek növényismerete magasabb szintű, mint a városiaké (2. ábra), azonban az is látszik, hogy a boltban gyakran fellelhető növények esetén, amelyeket a városi gyermekek is ismerhetnek (egyeseket termésük alapján, másokat teljességükben), a növényismeret elenyésző mértékben tért el a két csoport között (3. ábra). A 2. és 3. ábrák összevetésével az is látható, hogy mindkét csoport esetében a boltban is fellelhető növények felismerése nagyobb arányban sikerült. A boltban gyakran fellelhető növények kategóriájába került a zöldborsó, eper, és paprika, mint termés, vagy terméskezdeménye alapján felismerhető növény, valamint a hagyma, saláta, levendula, bazsalikom mint a teljes növényként boltban megjelenő fajok. A paradicsom nem került a szűkített mintába, mivel az a kutatási időszak kezdetén még csak a virágzás fenofázisában volt, viszont így kontrollnak tökéletesen megfelelt, mivel a virágzó növényt kevesebb, mint fele ismerte fél a gyerekeknek. A „bolti” növények közül hat egyértelműen magas 62,5% és 83,33% közötti felismerési arányt ért el, a bazsalikom esetében viszont 50% alatt maradt

a helyes válaszok aránya, de összevetve a kontrollnak tekinthető kakukkfűvel (20,83%) és zsályával (0%) így is azokat jelentősen felülmúló találati arányt ért el. A vizsgálati eredmények összességében azt jelentik, hogy a városi gyermekek növényfelismerési készsége hasonló, mint a falusiaké, viszont a tudásszintjük alacsonyabb e témakörben.

2. 3. ábra: A növényfelismerés aránya (%) településtípusonként általánosságban és a boltban gyakran fellelhető növényekre szűkített körben, n = 92 fő

Figure 2, 3 Plant recognition rate (%) by settlement type in general and for plants commonly found in shops, n = 92

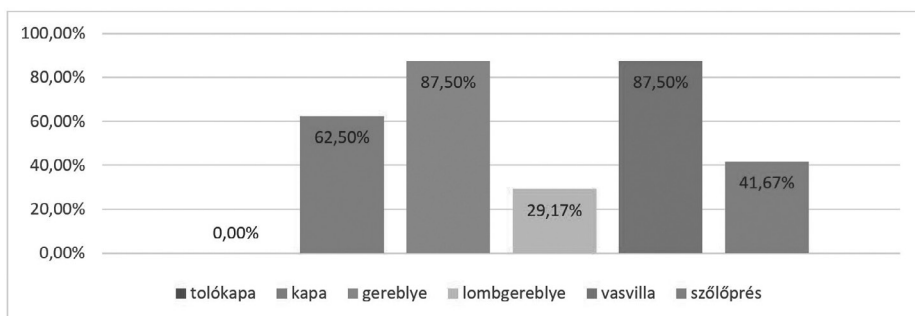

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves kutatás alapján

Eszközismeret tekintetében elmondható, hogy a legalapvetőbb eszközöket a többség ismeri, ezek a kapa, gereblye, vasvilla, és a vizsgálatban nem szereplő lapát és ásó (4. ábra). Minden más eszköz esetében attól függetlenül, hogy az a felismerési feladatban szerepelt-e, vagy később a vizsgálaton kívül került megkérdezésre a gyerekek kevesebb, mint fele tudta mi az, és egyes eszközöket pl. tolókapa, senki nem ismert fel.

4. ábra: Az eszközök felismerési aránya, %, n = 92 fő

Figure 4 Recognition rate (%) of equipments, n = 92

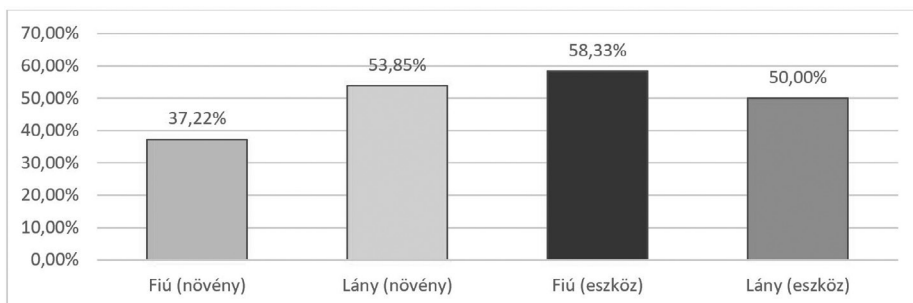
Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves kutatás alapján

A hagyma és a zöldborsó esetében két különböző fenofázisban levő növény is felkerült a kérdőívre, így érintőleg vizsgálható volt, hogy a növényfelismerés függ-e a növény fejlettségétől. Az adatok összevetése alapján a fenofázis és a felismerés aránya között összefüggés van, mivel a kifejlett terméssel rendelkező borsót, és a befejesedett hagymát többen ismerték fel, mint a késői vetésű fejletlenebb növényeket. A borsó estében 79,17% és 62,5%, a hagyma esetében 83,3% és 62,5% voltak a mért felismerési arányok. Az adatok alapján további vizsgálatra érdemes, hogy a gyermekek növényfelismerése fenofázis, termés, vagy egyéb jellemzők alapján a legerősebb, és az ismeret elmélyítését hogyan erősíti a komplex, azaz fenofázisonkénti bemutatása a növénynek.

A növényfelismerés során a lányok 16,63 százalékponttal jobban teljesítettek, mint a fiúk, az eszközfelismerés során viszont a fiúk válaszoltak sikeresebben, így 8,33 százalékponttal több helyes választ adtak (5. ábra). Ez az információ az agrár-pályaorientációs beszélgetések megtervezéséhez fontos, mivel azok lebonyolítása során a vizsgálati eredményeink szerint a fiúknak a műszaki, a lányoknak pedig a környezeti, természeti érdeklődése erősebb.

5. ábra: A növények és eszközök felismerési aránya (%) nemenként, n = 92 fő

Figure 5 Recognition rate (%) of plants and tools by gender, n = 92

Forrás: Saját szerkesztés kérdőíves kutatás alapján

2.4. CSOPORTOS BESZÉLGETÉSEK GYERMEKEK KÖRÉBEN

A kérdőívek kitöltését követően, csoportos beszélgetés során kézfeltartásos szavazási módszerrel igyekeztünk több információt gyűjteni az attitűdökről. Ezek alapján a kert/kertészkedés szeretete nyilatkozat szintjén minden gyermek esetében megvan, de tettekben és ismeretekben már korlátozott. Arra a kérdésre, hogy milyen munkákat szoktak a kertben végezni, minden csoport először a fűnyírást említette meg, ezt követően az avar gereblyezés került még minden esetben említésre. Az öntözés, betakarítás és ültetés gyakran elhangzott, viszont ezek folyamatba foglalását, láncolatként való felvázolását, illetve a tápanyagutánpótlás és növényvédelem/növényápolás megemlítését a 92 főből mindössze kettő fiatal tette meg (természetesen a maga megfogalmazásában és a maga szintjén).

A pályaorientációs jellegű beszélgetés során a túlnyomó többség úgy nyilatkozott, hogy vezetői és/vagy magasan kvalifikált foglalkozást szeretne űzni. A 92-ből öt gyermek mondta, hogy vonzódik az állatokkal kapcsolatos munkákhoz és szeretne ilyet felnőttként is végezni. Ez három esetben a lovaglással, egy esetben a családi gazdasággal, egy esetben menhelyi önkéntességgel köthető össze. A növénytermesztéshez kapcsolódó munkák iránt ketten érdeklődtek; egyikük a családi szőlészet-borászat kapcsán, másikuk pedig egy vegetáriánus és önellátásra törekvő családból származó gyermek volt. A beszélgetések alapján általánosságban elmondható, hogy az agrárszakmákról, az agrár-mérnök munkájáról, a növénytermesztés/állattenyésztés során végzendő gyakorlati és adminisztratív feladatokról a napi rutinokról egy-egy kivétellel, nem tudtak semmit. A lányok esetében a lovaglás, a hobbi és sport állatok tartása gondozása tudott aktív beszélgetést indukálni. A fiúk esetében az érdeklődést a drónos permetezés, a térinformatika, a számítógépes gyom- és hozamtérképek, az agrárinformatika számítógépes rendszerei/programjai, az RTK rendszeralapú helymeghatározás és az online flottavezérlés lehetősége keltette fel.

A gyermekek a rövid ellátási láncokról nem hallottak. A piacról, mint vásárlási lehetőségről ugyan tudtak, ismerték azt, de az előnyeikhez a lángosozás, a közösségi kapcsolatok ápolása (a piacon szoktunk beszélgetni x.y.-nal), és a karácsonyi élőhal vásárlás kivételével nem tudtak érveket felsorakoztatni. A helyi termék, helyi- és östermelő fogalma, ugyancsak idegen számukra. A kérdéskörben a piac vonatkozásában fennálló ismerethiány ellenére jól kirajzolódott, hogy a gyermekek esetében az élményfaktor pozitív attitűdöket kapcsol a piac fogalmához. A piacok és a REL szempontjából is fontos információ, hogy a racionális érvek és az ezalapján hozott döntéseken túl, (a gyermekek esetében egyértelműen) fő befolyásoló tényezőként az élmények határozzák meg a piaccal kapcsolatos attitűdöket. Ez egy újabb kutatási irányt jelentő megállapítás, különösen abban a tekintetben, hogy a hagyományos zöldségpiacok az elmúlt évtizedben visszaszorultak a frissáru beszerzési források között a kiskereskedelmi áruházláncokkal szemben az arányokat tekintve, ez az irány pedig kitörési pont lehet. A csoportos beszélgetések tapasztalatai alapján megállapítható, hogy az agrárszakmák iránti érdeklődés alacsony, a rövid ellátási láncok ismeretlenek.

A kimeneti tudástöbbletről a növények ismételt megtekintése során teszt jellegű kérdésekkel kézfeltartásos szavazás nyújtott némi képet, amely azt mutatta, hogy jelentősen nőtt az ismeretük, azonban az itt alkalmazott módszert a továbbiakban ki kell zárni a vizsgálatok során, mert többször előfordult, hogy a diákok egymás reakcióit figyelve próbálták meg a jó választ megadni, illetve összedolgoztak, így az egyéni tudásszinttől eltérő eredmények is születhettek.

2.5. SZOCIÁLIS FARM FUNKCIÓK MEGVALÓSULÁSA

A primer kutatás megvalósítását követően kíváncsiak voltunk, hogy a tapasztalataink mennyiben feleltethetők meg a szociális farm funkciókkal kapcsolatos elvárásoknak. A szakirodalom szerint a szociális farm nem termelő funkciói a környezeti, az esztétikai, történelmi és oktatási, a rekreációs és egészségügyi, szociális és társadalmi-

gazdasági, a védelmező, valamint kulturális funkciók. A környezeti funkció a tájelemek létrehozását és fenntartását jelenti. Ennek keretében történik a mezőgazdasági táj gondozása és megújítása. E tevékenységek tudományosan körülírt célcsoportja széles palettán mozog. A legfőbb korlátozó tényezőt a terület lokációja, elérhetősége jelenti, azonban ennek kapcsán is csak a súlyos mozgáskorlátozottakat emelik ki a szakemberek. A gazdaságtól elvárható feltételek alapján szinte bármilyen gazdaság alkalmasnak minősül mind méretét, mind a tevékenység jogi formáját tekintve. Az őstermelők sok esetben zártkertekben végzik tevékenységüket, amely a környezeti funkciót tekintve jelentős előnnyel jár, mivel ezek a lakott területhez közel, kis területen, diverzifikált gazdálkodást folytatnak. A tájelemek létrehozása esetén a jelzett gazdaságok jellemzően diverzifikált ültetvény szerkezete azzal az előnnyel is jár, hogy az ültetés, növényápolás, öntözés, betakarítás és egyéb kapcsolódó feladatok egy szezonban többször, ismétlődően is végrehajthatók relatíve kis, jellemzően zárt területen. Így kijelenthető, hogy az őstermelők, és az ÖCSG-k is e funkciónak megfelelnek.

A rekreációs és egészségügyi hatás a táj szabadidős és egészségügyi felhasználása során jön létre. E funkció a szociális farmokhoz is kapcsolható egészségügyi ösvények és a zöld terápia használatával erősíthető. A rekreációs funkció a szociális farmok számára a többi funkciónál is átfogóbb és kiemelkedőbb lehetőséget hordoz magában. A rekreációs és egészségügyi funkciók esetén a hazai felsőoktatás számára készült könyv a hipoterápiát emeli ki (Augsten et al., 2020), azonban az egészségügyi funkciók más állatasszisztált beavatkozásokkal (AAI), és kertterápiával (horicultural therapy) is elláthatók. A rekreációs hatást pedig a kertek, a zöld környezetben való tevékenység, és a hagyományos értelemben vett állatgondozás is indirekt módon kiváltja, többek között például a stressz szint csökkentésén keresztül. A direkt beavatkozásokkal és terapeutákkal végrehajtott terápiás egészségügyi tevékenységek ellátására jelenleg a vizsgált gazdaságok túlnyomó többsége nem alkalmas a terapeuták hiánya, és a terápiához szükséges természeti és épített környezet kialakíthatatlansága miatt. Azonban az indirekt terápiás hatásokat és a rekreációt egyértelműen tudják biztosítani, különösen ott, ahol állatgondozás is folyik, így e funkciónak részben tudnak megfelelni a kutatott gazdaság típusok.

A szociális és társadalmi-gazdasági funkció az iskolások számára nyitott szociális farmok esetében az egyes megtermelt javak feldolgozását jelenti. Ez lehet például a szilva aszalása, vagy a borkészítés, de akár az olyan triviálisnak tűnő művelet is, mint az újhagyma tisztítása és csomózása, vagy a fokhagymafűzér készítése. A betakarításban, válogatásban, betárolásban, és irányítottan akár a feldolgozás egyes fázisaiban is részt vehet a célcsoport. A megfelelő fajú és méretű növénykultúrák esetén a fő közösségi esemény a betakarítás/szüret lehet, amely kiemelt jelentőséggel bír a szociális farmok esetében is, hiszen ekkor mindenki, aki részt vett a növények gondozásában saját maga szedheti, dolgozhatja fel és élvezheti a keze munkájának „gyümölcsét”, amihez tematikus gasztro- és közösségi programokat is lehet társítani az élményszerű ismeretátadás erősítése érdekében. A megfelelő feltételekkel feldolgozott termékek csomagolva és kereskedelmi forgalomba is kerülhetnek, ahol a rövid ellátási láncon keresztül lehet a legnagyobb haszonnal értékesíteni. A célcsoport által végzett önkéntes munka és az előállított termékek esetleges értékesítéséből származó

bevétel részben fedezetet nyújt a szociális farm nem termelő tevékenységeinek ellátására. A feladatok a gyermekek esetében a kézi munkaerőt igénylő egyszerűbb és kevésbé összetett tevékenységek lehetnek. Tekintettel a feladatok szerteágazóságára, szinte bármilyen vállalkozás alkalmas ezek elvégzésére.

Az esztétikai, történelmi és oktatási funkció a gazdálkodó részvételét jelenti a tájjelleg, a történelmi és kulturális értékek megőrzésében, ápolásában. A kulturális, környezeti és természeti értékekkel kapcsolatos ismeretek átadása a gyermekek esetében a tudás elmélyítését, gyakorlati használhatóságát segíti elő. A diákok bevonhatók egyes takarítási, építési munkákba, és a külső és belső arculat kialakításába, például dekoráció készítésébe. E tevékenységek, jelentős oktatási hatással bírnak, erősítik a vidéki közösséghez tartozást és a falusi identitást. Ezt a funkciót a megjelölt gazdálkodók teljes mértékben képesek ellátni, sőt egyes esetekben kifejezetten aktívak e területen.

A gazdálkodás kulturális, illetve a szociális és társadalmi-gazdasági funkciói egymást kiegészítő, egymással kapcsolatban levő funkciók. A gazdaságok életében vannak kiemelt események, mint például a szüret/betakarítás. Az ilyen alkalmak minden célcsoport számára hordozhatnak feladatokat és kiemelt élményeket. A mustkészítéstől, a birsalmasajt-főzésen keresztül a búzakoszorú szövésig, vagy éppen az aratóbál megtartásáig számos tevékenység jelenhet meg e feladat égése alatt, amely mind-mind kulturális funkció és ehhez kapcsolódóan ünnepi ruházatot, jelmezt, esetleg népviseletet öltve különböző kulturális tevékenységeket végezhetnek kísérő programok keretében (pl. népdal, tánc, hálaadó beszéd tartása). A kulturális események a vonatkozó körben inkább családi rendezvények lehetnek, amelyeket a gazdaság kapacitása elbír. Így a kisgazdaságok a célcsoporthoz kapcsolódó funkció ellátásához elegendő kapacitással bírnak, de a nagyobb volumenű kulturális események megszervezésére nem alkalmasak, azaz korlátozottan tudják betölteni a funkciót.

A védelmező funkció a hagyományos értelemben vett vidéki közösségek, a természet és az emberek közelségéből adódó egymásra utaltságából fakad. A szomszédi kapcsolatok az egymás iránti bizalmon alapulnak és emiatt számítanak is egymásra. A városias lakókörnyezetben gyakrabban tapasztalható a normák megsértése, több a bűnelkövetés, mint vidéken. Azonban a falvak lakosságszám növekedésével párhuzamosan ez a tulajdonság romlik. A helyi közösségek felbomlásának megakadályozásában, a koherencia fenntartásában kulcsszerep hárul az olyan közösségi terekre és tevékenységekre, amelyek a hagyományos falusi élet emlékeit, a praktikus és szerethető közösségi élményeket biztosítani tudják a vidéki közösségek számára. Ennek generációkon átívelő bázisai lehetnek a hagyományos gazdálkodást folytató őstermelő és az őstermelők családi gazdaságai. Így e funkció tekintetében nem csak azt jelenthetjük ki, hogy hogyan alkalmasak lehetnek a szociális farmok helyettesítésére, hanem egy kifejezetten erős kötelékre mutathatunk rá. Ezek a gazdaságok ugyanis sok esetben apáról fiúra szállva, hagyományokat ápolva, őrizve, a múlt értékeit igyekeznek megfelelni a jövő kihívásainak. Így e funkció ellátására kijelenthető, hogy alkalmasabbak, mint maguk a szociális farmok.

2.6. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

2.6.1. KÖVETKEZTETÉSEK

A primer kutatási eredményeinek és a szakirodalomból gyűjtött információk szintézisével az alábbi következtetéseket fogalmaztuk meg azzal kapcsolatban, hogy elsősorban oktatási-nevelési céllal milyen keretek között alakíthatók ki és működtethetők szociális farm funkciókat betöltő gazdaságok, ahol gyakorlati oktatás valósul meg általános iskolás gyermekek számára:

- A szociális farm funkciókat vállaló őstermelői gazdaságokban végzett oktatás jelenleg ingyenes „társadalmi közszolgáltatásként” eseti jelleggel valósulhat meg, a hosszútávú folyamatos rendszeres működéshez a tevékenység anyagi támogatása szükséges.
- A gazdaságokban megvalósuló oktatásról elmondható, hogy az adott készségek mentén elsődleges cél a természetvédelem, a fenntarthatóság, a környezettudatoság, és az élményközpontúság biztosítása lehet.
- A képzés kizárólag az iskolai keretek kötöttségének figyelembevételével alakítható ki.
- A gyermekek agrárismereti szintje alacsony, azonban nyitottak az információkra.
- A REL fogalma nem, a helyi gazdálkodó, helyi termék és a piac fogalma korlátozottan ismert a gyermekek körében.
- A falusi gyermekek jobban ismerik a kultúrnövényeket, mint a városiak.
- A gyermekek növényismerete a hipermarketek forgalmazásában levő növények esetében jobb, az ott meg nem találhatóknál.
- Az agrárszakmai képzésekben történő részvételi szándék alacsony, aminek elsődleges oka az ismerethiány.
- Az őstermelők által működtetett kisgazdaságok, illetve az őstermelők családi gazdaságai egyes kisebb részfunkciók, és az egészségügyi funkció betöltése kivételével teljes mértékben alkalmasak a szociális farm feladatok ellátására, így az iskolás diákok célcsoportja esetében a funkciókat maradéktalanul ki tudják szolgálni.

2.6.2. JAVASLATOK

Javaslatainkat részben arról fogalmaztuk meg, hogy az egyelőre csak „kísérleti fázisban” létező szociális farm jellegű gazdaságok hogyan kaphatnak a jövőben számottevő szerepkört az általános iskolás gyermekek oktatásában, nevelésében. Másrészről azzal kapcsolatban is javaslatokat tettünk, hogy a kutatás további fázisában milyen kutatási feladatok várnak még ránk, illetve a téma iránt érdeklődő kutatókra.

- A mezőgazdasággal és a környezetünkkel kapcsolatos ismeretek felmérésére és bővítésére szervezett csoportos foglalkozásokat érdemes hosszabbra tervezni; minimálisan négy órára, de egy egész tanítási napos program lenne az ideális.
- A kutatásba érdemes minden szakterületre külön szakembert bevonni, annak érdekében, hogy veszítsünk információt és szakszerű megfigyelést tudjunk lebonnyolítani. Indokolt tehát szociálpedagógust/pszichológust bevonni a csoportdi-

namika, az inklúzió és egyéb szociológiai/pszichológiai tényezők vizsgálatára és külön személyt a social farm funkciók megvalósulásának értékelésére.

- A gazdálkodói attitűdöket mélyebben kell vizsgálni, mert időközben felmerült, hogy legalább kis mértékben anyagilag is érdekeltté kellene tenni őket már a kutatás során is.
- A tevékenység állami/önkormányzati támogathatóságának (pl. iskolakertként való elismerés jogszabályi kereteinek megteremtése és feltételeinek meghatározása, ami pályázati források lehívásának alapjául is szolgálhatna) felmérése szükséges.
- Vidékfejlesztési aspektusból külön kutatási témaként érdemes vizsgálni a jövőben a zöldségpiacok marketing lehetőségeit, az élményfaktor jelentőségét és annak súlyát a racionális döntésekkel szemben.
- A pályaorientációs beszélgetéseket nemenként kialakított csoportokban érdemes lefolytatni, mivel a fiúk és a lányok érdeklődési köre, az őket aktivizáló témák nem azonosak.

3. ÖSSZEGZÉS

A tanulmány összeállítására egy hosszabb kutatási folyamat első lépéseként került sor. Feltáró vizsgálatot végeztünk azzal kapcsolatban, hogy az őstermelők és az őstermelők családi gazdaságai milyen szociális farm funkciókat láthatnak el, elsősorban a legnagyobb potenciális célcsoportnak számító általános iskolás gyermekek körében. Feltételezésünk szerint ezek a gazdaságok a környezeti nevelés és az agrárutánpótlás kinevelése területén hatékonyabban működhetnek, mint a jelenleg eltérő szerepkört betöltő iskolakertek. A szociális farmok pedig célcsoportjukat tekintve sokkal szűkebb és speciálisabb gondozási igénnyel bíró személyekkel foglalkoznak. Így az őstermelők bevonásával véleményünk szerint lehetőség nyílhat a jelenleg be nem töltött funkciók biztosítására. Ennek feltárására pilot (kérdőíves) kutatást végeztünk általános iskolás tanulók körében, vizsgálatunk helyszínül egy monori zártkert szolgált.

Hazánkban a szociális farmok rendszere még kiforratlan, a Magyar Szociális Farm Szövetség tagságának száma nem éri el az 50 darabot (birosag.hu). A bővülés fő akadálya a jogi szabályozatlanság. Az intézményi kapacitás jelenleg egyrészt nem elegendő a hátrányos helyzetű célcsoportok igényeinek kielégítésére, másrészt viszont a gyermekek, mint a szociális farmok kapcsán nemzetközi szinten is deklarált és számát tekintve legnagyobb célcsoport, nem állnak a hazai szociális farmok tevékenységének fókuszában. Mindezek miatt a szociális farm rendszer jelenleg egy nagyon szűk, sokak számára inkább szociális és egészségügyi célokat szolgáló szegmensként jelenik meg, amelynek agrár vonatkozásai, a rendszerben rejlő oktatási, környezettudatosság fejlesztési, agrárutánpótlás toborzó, rövid ellátási lánc erősítő, hagyomány őrző funkciói jelenleg háttérbe szorulnak.

Az iskolás gyermekek bevonása a szociális farmgazdálkodásba konkrét lokális tudástranszfer, amely adekvát választ nyújthat a természettudományos tárgyak esetében a képzett pedagógusok hiányára és kompenzálhatja az egyre csökkenő természettudományos órák száma miatti ismerethiányt. A 2020 szeptemberében bevezetésre került

módosított Nemzeti Alaptanterv már nem tekinti kulcskompetenciának a természettudományos és technikai készségeket. A szociális farm jellegű gazdaságok látogatása így számottevő gyakorlati tapasztalattal egészítheti ki és mélyítheti el az osztályteremben elsajátított, egyre szűkülő elméleti ismeretanyagot. Erre olyan, a hétköznapi életben is kulcsfontosságú kérdésben kerül sor, minthogy hogyan kerül az asztalunkra az ételmezser (Wellensiek–Schiller, 2013).

Az általános iskolás korosztály alapvető tulajdonsága, hogy érdeklődnek az állatok és növények iránt, nagy bennük kíváncsiság, és élvezettel fedezik fel az újat (Hartkemeyer et al., 2014). A szociális farmok hiányában az őstermelők és az őstermelők családi gazdaságai is ki tudják elégíteni ezeket az igényeket. Az őstermelők családi gazdaságai és az őstermelők birtokában levő kisgazdaságok, – a szociális farmokhoz hasonló módon – jellemzően diverzifikált termelést folytatnak. Számos növénykultúra helyet kap egy koncentrált, jól lehatárolt térben, ami segíti a környezeti nevelést és a tudásátadást.

A pilot kutatás során a szociális farm jellegű oktatás lebonyolításáról 4 pedagógust és 5 termelőt kérdeztünk meg interjú vizsgálat keretében, illetve további 6 fő szakos pedagógus intézményvezető-helyettes általi „áttételes” megkérdezésére került sor. A kérdőíves kutatás 92 fő általános iskolai diákkal zajlott le. Az interjúk alapján elmondható, hogy a tervezett foglalkozások lebonyolítására csak szabályozott keretek között, témnapok, osztálykirándulások, pályaaorientációs napok és „erdei iskola” jellegű táborig programok formájában kerülhet sor. A gazdálkodók részéről van nyitottság a gyermekek fogadására, oktatására, azonban egyes esetekben korlátos a gazdaságok kapacitása, a telephely infrastruktúráis ellátottsága a gazdák vélt vagy valós hiányosságai miatt kissé tartanak az első találkozásoktól. Fontos kérdés a program finanszírozása, a pedagógusok az iskola és a diák számára az ingyenesség fontosságát emelték ki. Az oktatások jelenleg ingyenes „társadalmi közszolgáltatásként” eseti jelleggel valósulhatnak meg, a hosszútávú folyamatos rendszeres működéshez anyagi támogatása szükséges.

A gyermekek kérdőíves és csoportos beszélgetéssel lefolytatott vizsgálata alapján rögzíthető, hogy az általános agrárismeret alacsony szintű. A válaszok alapján kijelenthető, hogy a rövid ellátási lánc fogalma nem ismert a válaszadói körben, a piacról, helyi termékről, helyi termelőről pedig korlátozott tudással bírnak a fiatalok. A pályaaorientációs kérdések alapján elenyésző azok száma, akik az agrárágazat iránt, mint pályaválasztási lehetőség iránt érdeklődnek.

A szakirodalom szerint a szociális farm nem termelő funkciói a környezeti, az esztétikai, történelmi és oktatási, a rekreációs és egészségügyi, a szociális és társadalmi-gazdasági, a védelmező, valamint kulturális funkciók (Augsten et al., 2020). E funkciók ellátására struktúrájából, diverzifikáltságából, hagyományaiából, területi elhelyezkedéséből is adódóan természetszerűleg alkalmasak a családi gazdaságok. Az egészségügyi funkció ellátása azonban jelenleg e gazdaságok által nem látható el, csak komolyabb fejlesztéseket és kapacitás növelést követően, azonban az általános iskolás diákok esetében e funkció nem szükséges, így maradéktalanul képesek lehetnek a gazdaságok a kutatásban vizsgált feladatok ellátására.

IRODALOMJEGYZÉK

- Augsten, C.–Bálint Cs.–Baumbach-Knopf, C.–Borghorst, V.–Chovanec, T.–Evans, R.–Hudcová, E.–Jancsovszka, P.–Luft, M.–Moudrý jr., J.–Moudrý sr., J.–Nobelman, M.–Schneider, C.–Steininger, B.–Ujj A. (2020) *Szociális farm képzés a felsőoktatásban*. Erasmus+, SoFarEdu.
- Bacsó G. (2018) A flow élmény motiváló hatása a környezeti nevelés során CP-s sajátos nevelési igényű tanulóknál az ökoiskola keretein belül. *Különleges Bánásmód*, 4, 3, 103–107. doi.org/10.18458/KB.2018.3.103
- Bazsik I. (2021) *A szociális farmok helyzete és elméleti keretei, Új eredmények a fenntartható vidéki gazdaság és társadalom kutatásában*. Konferencia előadás, MATE VFGI Gödöllő, 2021. november 18.
- Csikszentmihályi M. (1997) *Flow – Az áramlat: A tökéletes élmény*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Doba L. (2011) A természetvédelmi neveléstől a fenntarthatóság pedagógiájáig. *Módszertani közlemények*, 51, 5, 187–193.
- Gesler, W. (1992) Therapeutic landscapes: Medical issues in light of the new cultural geography. *Elsevier Social Science & Medicine*, 34, pp. 735–746 doi.org/10.1016/0277-9536(92)90360-3
- Gonzalez, M. T.–Hartig, T.–Patil, G. G.–Martinsen, E. W.–Kirkevold, M. (2010) Therapeutic horticulture in clinical depression: a prospective study of active components. *Journal of Advanced Nursing*, 66, 9, pp. 2002–2013. doi.org/10.1111/j.1365-2648.2010.05383.x
- Hartkemeyer, T.–Guttenhöfer, G.–Schulze, M. (2014) *Das pflügende Klassenzimmer: Handlungspädagogik und Gemeinschaftsgetragene Landwirtschaft*. Oekom Verlag GmbH, München.
- Kajner P.–Jakubinyi L. (szerk.) (2015) *Szociális farmok létrehozása Magyarországon. Kézikönyv és fejlesztési javaslatok. Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 292 p.*
- Kaplan, R.–Kaplan, S. (1989) *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. Cambridge University Press.
- Kaplan, S. (1995) The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*, 15, pp. 169–182.
- Kellert, S.–Wilson, E. (1995) *The biophilia hypothesis*. Island Press, Washington DC.
- Lengyel B. (2004) A tudásteremtés lokalitása: Hallgatólagos tudás és helyi tudástranszfer. *Tér és Társadalom*, 13, 2, 51–71.
- Orbán Sz. G.–Szabados Gy. N. (2017). Mezőgazdaság és idénymunka - sajátosságok és kilátások. *International Journal of Engineering and Management Sciences*, 2, 4, 416–428. doi.org/10.21791/IJEMS.2017.4.33. 416
- Ormos I. (1967) *A kerttervezés története és gyakorlata*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Perlusz A. (2020) Az inkluzív intézményvezetés és az inkluzív nevelés-oktatás összefüggései. *Educatio*, 29, 3, 350–362. doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.2
- Sipos K.–Bodnár K. (2020) A digitális oktatás lehetőségei. In: Kis K.–Komarek L.–Monostori T. (szerk.): *Mezőgazdasági és vidékfejlesztési kutatások a jövő szolgálatában*. MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Mezőgazdasági Szakbizottság, Szeged, 47–55.
- Tóthné T.–Geng Cs.–Pálffyiné Nagy É.–Molnár Z.–Lendvai J. (2014) *Út az ökoiskola felé*. OFI, Budapest.
- Ulrich, R. (1983) Aesthetic and affective response to natural environment. In Altman, I.–Wohlwill, J. F. (eds.): *Behavior and the natural Environment*. Springer. pp. 85–125.
- Wellensiek, C.–Schiller, H. (2013) *Bauernhofpädagogik als Einkommens-Chance. Bonn: aid infodienst Ernährung*. Landwirtschaft, Verbraucherschutz.

- Wilson, E. (1984) *Biophilia*. MA: Harvard University Press, Cambridge.

INTERNETES FORRÁSOK:

- Európai Szociális Bizottság (2012): EESC Opinion: Social farming (NAT/539-EESC-2012-1236) Brüsszel. <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/eesc-opinion-social-farming> Letöltve: 2021.06.10.
- Halbritter A. A. (2018) A 2018. évi országos iskolakert-felmérés eredményei. <https://www.iskolakertekert.hu/index.php/hu/tudastar/orszagos-felmeres> Letöltve: 2021.09.17.
- <https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>